

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE RENK ADLANDIRMALARI

*Salim KÜÇÜK**

ÖZET

Edebiyat, sosyoloji ve sanatın inceleme alanına giren renk kavramı ülke, coğrafya, iklim, yaşam tarzı, ekonomi, siyaset, düşünce ve inanç boyutunda toplumdan topluma farklılık gösterir. Son derece zengin, canlı, yaratıcı ve çeşitlilik gösteren bir renk kültürüne sahip olan Türkçede kültür ve medeniyet bağlamında renk kavramı da zamana bağlı olarak değişime uğramıştır.

Tarihî Türk lehçelerindeki renk adlarını tasvirî bir yöntemle köken yönünden incelemeyi amaçlayan bu çalışmada Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine ait belli başlı yazılı eserler incelenerek bunlarda yer alan renk adları tespit edilmiş ve renklerin özellikleri üzerinde durulmuştur. Pekiştirme, benzerlik ve filimsi şeklindeki renk adlandırmaları ise var olan renklerle ilişkili oldukları için inceleme kapsamına dahil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Renk Adları, Tarihî Türk Lehçeleri, Eski Türkçe, Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi.

COLOR NAMINGS REFERRED TO THE HISTORICAL TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

The concept of colour, that takes place in the scope of literature, sociology and art, differs from a society to another on the subjects of climate, life-style, economy, politics, thought and belief. The rich, vivid, creative and variable concept of colour in Turkish

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü sakucuk@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

language has been subjected to many changings in the course of time by the context of culture and civilization.

This study referred to the Turkish dialects aimed at examining the names and the origins of the colors in a descriptive way. Meanwhile, some major written works belonging to the Old Turkish, Middle Turkish, Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish have been examined in detailed and the existing color names have been identified and emphasized. The namings in the shape of gerundial, reinforcement and similarities have not been included in this review as they are associated with the existing colors.

Key Words: Color names, historical Turkish dialects, Old Turkish, Middle Turkish, Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish.

Giriş:

Göktürk Yazıtlarından günümüze bazı renk adları zamanla yerlerini Türkçe veya yabancı dildeki bir sözcüğe bırakarak kaybolmuş, bazıları küçük ses değişikliklerine uğramış, bazılarının anlamı daralmış, bazıları da değişmeksizin varlıklarını korumuşlardır. Örneğin *ak* kelimesi yazı dilinde ve ağızlarda kullanılmakla beraber Arapçadan alınma *beyaz*, kelimesine göre kullanım sıklığı azalmıştır. Aynı manadaki *örünj/ürünj/yörünj* sözcüğü ise günümüze ulaşamamıştır. *Yaşıl* kelimesi *yeşile* dönüşürken Türk lehçelerinde “yüce, mavi, boz, çal, ala, gri, yeşil vb.” kavramları karşılayan *kök* kelimesi hem anlam daralmasına uğramış hem de şekil değiştirerek yerini Arapça *mavi*'ye bırakmıştır. Buna karşılık *kara* ve *siyah* sözcükleri eş anlamlı olarak varlıklarını bugün de sürdürmektedir.

Türk lehçelerinde aynı rengin farklı sözcüklerle karşılanması, renk bildiren sözcük sayısının da artmasına yol açmıştır (Çağatay 1961:43). Örneğin; *kara* renginin Türk lehçelerinde *kara kır*, *kara kıyma*, *kara toru*, *kara yağız*, *kara yağızrak*, *karacu*, *karaça-karaca*, *karaçalğı*, *karaçkı-karaşkı*, *karaçman*, *karakök*, *karakören/karaküröñ*, *karakuçkı*, *karala*, *karalav*, *karalçın*, *karaldım*, *karaman*, *karamsı*, *karamsılık*, *karamtı-karamtık-karamdık-karamtuk-haramdih*, *karamtık kızıl*, *karamtul*, *karamtırak*, *karamtul-karamtul*, *kararak*, *kararınğkı-kararınkı*, *karasığı-karasağı*, *karasımak-karazımak*, *karasıman-karazıman-karazıban*, *karasın*, *karatul*, *karavuz*, *karasü/karazü* gibi değişik kullanımları vardır (Banguoğlu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

1957:14, 18, 23, 26, Eckmann 1960:46, Çağatay 1961:44, Orucov 1966, Tarama Sözlüğü 1969: 2267, 2268, Yudahin 1988, Deny 1995, Tekin 1995, Kaymaz 1996, Hacıeminoğlu 1997:69-70, Aksu ve Işık 1997, Ganiyev vd. 1997, Ahmetyanov 1998, Tavkul 2000, Gülensoy 2004, Johanson 2004:9, 11, 16, Necip 2005,). Rengin *kara* renginden türetilmiş *karal-* şekli ile sıfat ve mecazi kullanımı da dikkate alındığında *kara* kelimesi ile ilgili sözcük sayısının arttığı görülmektedir. Bu durum, Türkçede renklerin sayısının tam olarak tespit edilmesini güçleştiren önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçede renk adlarının şekil ve anlam yönünden iki şekilde türetildiği görülür:

1. Şekil Yönünden:

a. Ek almamış temel renk adları: *ak/beyaz, boz, kara/siyah, al, ala, kıvılcık, kırmızı, kök/mavi, sarıg/sarı, yaşıl/yeşil* vb.

b. Bazı temel renklerden pekiştirme hecesiyle oluşturulmuş renkler: *apak, kapkara, kıpkızıl, köbkök/kömkök (masmavi), sapsarı, yemyeşil* vb.

c. Çeşitli eklerle veya nispet i'siyle oluşturulmuş "Benzerlik Sıfatı" şeklindeki renk adları: Örneğin + *aç* (bozaç), + *(a) mık* (bozamık), + *Ca* (alaca), + *cak* (koşurcak), + *cem* (gügelcem), + *Çİl* (akçıl, gökçül), + *çİn* (kökçin), + *dav* (kızıldav), + *dırak* (kızıldırak), + *Gİl* (bozgıl), + *gİlt* (sargılt), + *gİne* (kökgine), + *hİl* (akhıl), + *lav* (kubalav), + *(ç) man* (karaçman), + *mık* (sazmık), + *(X) mtı* (karamtı), + *(X) mtir* (kökimtir), + *(X) mtrak* (sarımtırak), + *(X) mtUk* (bozumtuk, karamtık), + *tUl* (köktül), + *(X) mtUl* (karamtul), + *rAk* (bozrak, göğrek), + *saGı* (karasığı, kızılacağı), + *sı* (kızılsı), + *sıg* (kızılsıg), + *(X) msı* (sarımsı), + *sıl* (aksıl), + *(X) msİl* (ağımsıl), + *SıMaN* (kızılsıman), + *sov* (bozumsov), + *Sū* (karasū, kızılzū), + *şa* (konırşa), + *şil* (kökşil), + *tal* (kızımtal), + *Tİk* (sarımtık) vb. ; Eflatuni, laciverdî, siyahi (Banguoğlu 1957:13-27, Kaymaz 1996).

d. Bazı temel renk adlarından isim-fiillerle oluşturulmuş renkler: *ağarmak, allanmak, bozarmak, göğermek, kararmak, kızarmak, morarmak, sararmak, yeşermek* vb.

2. Anlam Yönünden:

a. Tabiatın somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları: *baklaçiçeği, bal rengi, çivit mavisi, deve tüyü, gül kurusu, güvercinboynu* vb.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

b. Hayvanların (at, öküz, inek, köpek, tavuk, yılan vb.) özellikle atların kıllarının rengini (don) ve nişanlarını belirtmek için kullanılan renk adları: *akboz, süt kır, demir boz, doru, konur, kuba; ala bacak, bakla kır, küren, sekül* vb.

Türkçede kavram, anlam, işlev, değer, kullanım sıklığı gibi çeşitli araştırmalara konu olan renkler üzerine sınırlı sayıda araştırma ve inceleme yapılmıştır. Yabancı Türkologlar tarafından en kapsamlı çalışmayı lehçeleri içine alacak şekilde Cirtautas (1961), renklerin sembolik değerleri üzerine Gabain (1968), duygu değerleri üzerine Gogiaşvili (2003) yapmıştır. Onları Çağatay (1961, 1978), Başkan (1970), Bingöl (1973), Davaz (1991), Akdoğan ve Aydın (1995), Kafalı (1996), Karabaş (1996), Genç (1996, 1999), Heyet (1996), Nerimanoğlu (1996), Nurmehmet (1996), Kaymaz (1996, 1997), Ayvazoğlu (2001), Kırımhan (2001), Topçu (2001), Durmuş (2001), Cankara (2002), Rayman (2002), Gözaydın (2003), Karadoğan (2004), Bayraktar (2003, 2004, 2005, 2006a, 2006b, 2009), Akar (2006), Meskhidze (2006), Yıldırım (2006), Karademir (2007), Eren (2008) gibi Türk ve yabancı araştırmacılar izlemiştir.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak ana renk adları ile tabiatın somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adlarının kökeni ve tarihî gelişimleri üzerinde durulacaktır.¹

1. Eski Türkçe

1.a. Köktürkçe

Renk kavramının *öñ* kelimesiyle karşılandığı Göktürk Yazıtlarında karşımıza çıkan renk adları tamamen Türkçe olup sayıları oldukça sınırlıdır. *Ak* (ak, 'beyaz' = ak adgır, ak at, Ak Sub, Ak Termel), *boz* (boz at), *esri* (tekir renk, kaplan renkli, iki renkli), *kara* (kara, siyah = kara kişinin, kara ter, kara sub, kara yotulkan, Kara Bulak, Kara Kөл, Kara Kum, Kara Bodun, Kara Kamag Bodun), *kızıl* (kızıl, kırmızı = kızıl kan), *kök* (mavi, yeşil, boz, gri, gök rengi, lâcivert; Kök Tengri, Kök Öng, Kök Türk), *sarığ* (sarı = sarığ altun), *toruğ* (doru), *ürüñ* (ak, beyaz = ürüñ kümüş,), *yagız* (mavi 'kök' karşıtı yeryüzü, yağız, kızılımsı, kahverengi, kara, kızıl ile kara arası renk = yağız yer; yağız renkli at), *yaşıl*² (yeşil = Yaşıl Ögüz = Yeşil veya Sarı nehir), *yegren* (kestane rengi = yegren at) yazıtlarda geçen başlıca

¹ At donları ve nişanları başlı başına bir konu teşkil ettiğinden ve tarafımızca daha önceden incelendiğinden (Küçük 2010) burada ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulmayacaktır.

² Clauson'a (1972:978) göre yaşıl kelimesinin kökü *ya:ş* veya **yaşıl*'dir. Taze bitki rengi manasına gelir. Yaşıl/yeşil/yéşil/yişil gibi değişik yazım biçimleri vardır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

renklerdir (Orkun 1936, Clauson 1972:643, 847, 909, 978, Ergin 2004, Ercilasun 2004:193, Gömeç 2007:1283-1296, User 2009:183-184).

Bu dönemde beyaz karşılığı *ak* ve *ürün*; siyah karşılığı *kara*; kızılımsı, kahverengi, kara, kızıl ile kara arasındaki renk karşılığı *yağız*; Harezmi-Kıpçak döneminde Arapçadan dilimize geçmiş kırmızının yerine Türkçe *kızıl* kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Yazıtlarda iki yerde geçen *kök tengri* (mavi gök), “yüce/yüksek gök” veya “gök sema” ifadesi zamanla değişime uğrayarak “Gök Tanrı” şeklinde kalıplaşmaya sebep olmuştur (Kayra 1996:146-147, Doğan 2001:25, 26). *Oğuz Kağan Destanı*’nda da karşımıza çıkan *kök* kelimesi ise *yüce*, *mavi*, *boz*, *gök* (renk) ve *sema* gibi anlamlara gelir. Burada dikkati çeken en önemli husus *yeşil* karşılığı olarak *yaşıl* kelimesinin de bulunması ve *kök* kelimesinin mavi yanında yeşil vb. renkleri de içermesi ve onların yerine kullanılmasıdır. Bu dönemde karşımıza çıkan ve tekir renk, kaplan renkli, iki renkli manalarına gelen *esri* sözcüğünün ise Harezmi-Kıpçak dönemine kadar kullanıldığını görüyoruz.

1.b. Uygur Türkçesi

Uygur dönemi eserlerinde *ak* (beyaz, kır at), *al* (kızıl), *ala* (rengarenk, benekli, alacalı, lekeli), *razvrt/rajırvart/rajıvart/arjıvrt/aşırvat* (*lacivert*), *esriñü* (alaca), *esri* (lekeli, benekli, tekir renk, kaplan renkli, iki renkli), *boz* (*bod*)/*moz* (gri, boz, kır rengi), *kara*, *karağu/karaku* (kara, siyah), *kızıl*, *kızıl/kızıl* (kırmızı), *kök* (gök, mavi ya da yeşil, gök rengi, sema), *sarığ* (sarı), *şbara* (alaca renkli), *ürün/ürüg/yürün*, *örün*, *yörüng* (açık renkli, ak, süt ya da gümüş rengi), *ürün esri* (benekli beyaz), *yağız* (yağız, esmer, koyu renkli, kara), *yaşıl*, (yeşil), *yipin/yipün/yipün/yibün/yüpün*³ (menekşe rengi veya mor, kırmızı) karşımıza çıkan başlıca renk adlarıdır (Orkun 1938, Çağatay 1963, Clauson 1972:656, 773, 875-876, Tekin 1986a, Gabain 1988, Caferoğlu 1993, Kaya 1994, Hamilton 1998).

Renk kavramının *öñ* ve *boy* kelimeleriyle karşılandığı Uygur Türkçesinde kırmızıyı karşılayan *kızıl*’ın yanında *al*, *ala* ve *kızıl/kızıl* gibi yeni renk adları karşımıza çıkmaktadır. *Al* ve *ala* kelimeleri Türkçe olmakla birlikte *kızıl* Brahmedir (Gabain 1988:281). Kelime Eski Anadolu Türkçesinde *kızıl* şeklinde olup Tarama Sözlüğü’nde (1969:2538) karşılığı “kırmızımtırak” olarak

³ Clauson’a (1972:876) göre Kuzey-Batı lehçelerinde *ipkin* kızıl, mor karşılığı kullanılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

verilmiştir. Menekşe rengi, mor veya kırmızının karşılığı olarak bu dönemde

yibün/yüpün/yipin/yipün/yipkün/yipgil/yipgin/yepün/epgin/ipgin/ipkin/şipgin gibi değişik yazımlarına rastladığımız yeni bir renk adı karşımıza çıkmaktadır (Clouston 1972:875-876). Kelimenin Harezmi-Kıpçak Türkçesindeki *ipkin* şekli günümüz Karayim Türkçesinde de kullanılmaktadır (Kowalski 1996:62).

Türkçe *Boz*'un yanında *moz* şeklinin olmasını Sanskrit veya Brahmi dili ile etkileşime bağlamak mümkündür. Alaca renkli manasına gelen *şbara* (şabara) ile lacivert manasına gelen *razvrt/rajiravart/rajivart/arjavrt* (rajāvarta) *aşırvat* gibi kelimeler bu dönemde Uygurcaya sınırlı miktarda girmiş Sanskritçe kökenli kelimelerdir (Caferoğlu 1993:13, 126, 142).

Beyaz manasına gelen *ürün* kelimesinin başındaki /ü-/ > /ö-/ değişimini genişlemeyle; kelime başındaki y- ünsüzünü ise türemeyle açıklayabiliriz. Çünkü kelime Köktürkçede *ürün* şeklindeyken Uygur Türkçesinde *ürün/ürüg/yürün*; Karahanlı Türkçesinde ise *örüng/ürün* olarak karşımıza çıkmaktadır. Halaç Türkçesinde ise *ak* kelimesine karşılık kullanılan *ürün* kelimesinin başına h- ünsüzünün getirilmesiyle oluşmuş *hirin* şekline rastlıyoruz (Gülsevin 1987:176, 191). Eski Doğu Türkçesi ve devamı olan Türk lehçelerinde kelime *yürün* ve *ürün* şekillerinde olmakla birlikte Arapça 'beyaz'ın Türkçe karşılığı olarak, yaşayan hemen bütün lehçelerimizde *ak* kelimesi bulunmaktadır (Gülsevin 1987:196, Gülsevin 1998). Bu dönemde aynı zamanda *esri* kelimesinin yanında *esriñü* ve *kara*'nın yanında *karağū/karaku* gibi yeni yazım şekillerine de yer verildiğini görüyoruz.

Ak ve *kara* renkleriyle ilgili olarak Uygur Yazması bir ağıtta şu mısralara rastlıyoruz (Tekin 1986b:109-110):

<i>Aklar bulıt örlep kükirep</i>	<i>Ak bulutlar yükselip gürleyerek</i>
<i>Alkuka mu kar yağurur</i>	<i>Her tarafa kar mı yağdırıyor?</i>
<i>Ak bir saçlığ karı anam</i>	<i>(Yoksa) ak saçlı (o) yaşlı anam</i>
<i>Açıyu mu yaşların akıdur</i>	<i>Kederinden göz yaşı mı döküyor?</i>
<i>Karalar bulıt örlep kükirep</i>	<i>Kara bulutlar yükselip gürleyerek</i>
<i>Kar mu yamgur ol yağurur</i>	<i>Kar mı, yağmur mu yağdırıyor?</i>
<i>Karı yaşlığ ol anam</i>	<i>(Yoksa) o ihtiyar, yaşlı anam</i>
<i>Kayguda mu yaşın akıdur...</i>	<i>Kederden mi göz yaşı döküyor?...</i>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Şiirde görüldüğü üzere Eski Uygurcada, renk adlarıyla oluşturulmuş sıfat tamlamalarında *aklar bulut*⁴ (ak bulutlar), *karalar bulut* (kara bulutlar) örneklerinde olduğu gibi renk bildiren kelimelerden sonra + lar çokluk eki getirilmiştir (Tekin 1986b:112). Eski Uygurcadaki *altun öñlü* (altın renkli), *yağız yir* (kara toprak) gibi sıfat tamlamaları ise bugünkünden farklı değildir (Gabain 1988:62, 124, 125).

2. Orta Türkçe

2.a. Karahanlı Türkçesi

Kutadgu Bilig, *Dîvânü Lûgati't-Türk*, *Atabetü'l-Hakayık*, *Divan-ı Hikmet* gibi önemli yazılı eserleri kapsayan Karahanlılar dönemindeki başlıca renk adları şunlardır: *Ak*, *al*, *ala*, *ar/or* (kestane rengi, kumral, konural), *arsal* (kumral, konur al), *arsik/arsıl* (kestane rengi, kumral, konur al), *bayın*⁵ (koyu kırmızı gelincik çiçeği rengi, koyu kırmızı, kızıl, erguvan renginde olan, menekşe rengi, konur, koyu kırmızı), *boz*, *çakır* (mavi, mavi-gri, gök gözlü, çakır gözlü, çakır), *çal* (alaca, kır, siyah ve beyaz karışımı renk), *çımak* (pek ak, beyaz), *çubar* (ala, alaca), *esri* (tekir renk, kaplan rengi), *esri yışığ* (alaca), *habes* (siyah ile beyaz arası, koyu esmer renk), *kara* (kara, karanlık), *kızıl* (kızıl, kızıl renk, kırmızı), *kızılgül*, *kır* (kır rengi), *kırgıl/kırgıl* (gri saçlı, orta yaşta olan kimse, kırçıl), *kırtış* (yüz rengi, yüz), *koñur* (kestane rengi), *kök* (gök rengi, mavi, gri mavi, yeşil, lacivert), *kuba/kupa* (sarinin hafif koyusu, kumral), *kula* (kula renk), *örüng/ürün* (ak, beyaz), *sarıg/sarığ* (sarı, sarı renk), *sapsuriğ/sapsariğ* (herhangi bir sarı renk, sapsarı), *siyah* (kara), *surh* (kızıl, kırmızı), *şasut* (kır, alaca), *tığ* (kırmızı ile doru arasında bir renktir, genellikle hayvan isimlendirmelerinde kullanılır. Örneğin; Tığ at, tığ koyun gibi), *tüm kara* (düz kara renk), *yağız/yağız* (yağız, kızıl ile kara arası renk, menekşe renkli), *yaşıl/yeşil*, *yipgin/yipkin/yipkil/yipin/yipün/yepün/yepin* (lotus çiçeğinin rengi, parlak kızıl, koyu kırmızı, kızıl, mor, menekşe rengi, fırfırı; erguvan renginde olan, konur, koyu kırmızı), *zerd* (sarı) (Arat 1947, Arat 1959, Clauson 1972:654, 683, 708, Tekin 1986b, Dilâçar 1988, Atalay 1998a, Atalay 1998b, Atalay 1998c, Eraslan 2000, Arat 2006).

Renk kavramının *bodug*, *boy*, *öñ*, *kırtış*, *tü*, *tüs* gibi kelimelerle karşılandığı ve İslamiyetin kabul edildiği bu dönemde Arapça renk adları yerine *siyah*, *surh* ve *zerd* gibi Farsça renk

⁴ *Aklar bulut örlep* ifadesi Clauson'da (1972:75) *ak bulut örlenüp* şeklindedir. Bk. Ak maddesi.

⁵ Clauson'a (1972:386) göre Kaşgarlı'nın yanlış olarak *yipin* (yipgin) karşılığı verdiği renktir. Bulgatu'l-mustâk'daki karşılığı *boyn*'dir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

adlarının edebiyat yoluyla Türkçeye girdiği görülmektedir (Arat 1979:251, 362, 476, 481). Derisinin rengi çok koyu esmer olan kimse manasındaki *habeş* ise Arapçadır.

Donu kırmızı ile sarı arasında at manasına gelen ve “kumral, koşur, kestane” renklerini karşılayan *ar* ve *or* kelimeleriyle ilgili olarak *Divanü Lügâti't Türk*'de *arsal* ve *arsıl* sözcükleri yer almaktadır (Çağatay 1961:45). İsim olan *arsal* veya *arsıl* kelimelerinde + sal ve + sıl ekleri yer bildiren kumsal kelimesinden farklı olarak daha çok benzerlik ifade etmektedir (Ergin 2004:178). Bu konuda Banguoğlu (1957:27) şöyle demektedir: “Eski Türkçede –si-benzerlik fiillerine muvazi bir *-ti- benzerlik fiilleri olmalıdır. Çağatayca *köktül*, Özbekçe *aktul* şeklini Eski Türkçe *arsıl*, Kazan lehçesinde *aksıl* şekline muvazi olarak *-ti- fiillerinin bir mahsulü saymak istiyoruz.”

Divanü Lügâti't-Türk'de *kırçıl*'ın karşılığı olarak verilen *kırgıl* kelimesi Türkiye Türkçesi ağızlarında “kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan”; “yüz rengi, yüz” manasına gelen *kırış* kelimesi *kirtis* şekliyle “kır sakallı adam ve yüzü, boynu buruşuk adam”; çal kelimesi ise “ala renk, kül rengi” manalarında günümüzde de kullanılmaktadır. Buna karşılık *bayın*, *çımak* ve *çubar* gibi kelimeler bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde kullanılan ve diğer lehçelerde de rastladığımız *koşur*, *kuba/kupa*, *kula*, *tığ*, *yağız* gibi renk adları aynı zamanda atların kıllarının rengini ifade etmek için kullanılan kelimelerdir. Bu dönemde karşımıza çıkan tabiatan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerin belki de ilk örneği olarak nitelendirebileceğimiz tek kelime *kızılgül*'dür.

2.b. Harezmi-Kıpçak Türkçesi

Mukaddimetü'l-Edeb, *Codex Cumanicus*, *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, *Tuhfetü'z-zekiyye*, *İbni Mühennâ Lügati*, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* *Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, *Muînü'l-Mürîd*, *Nehcü'l-Ferâdis*, *Süheyl ü Nevbahar*, *Husrev ü Şirin* gibi eserleri barındıran bu dönemde şu renklere yer verildiğini görüyoruz: *ag/ağ/ah/ak* (beyaz), *ak boz* (donu tamamıyla beyaz at), *al*, *ala*, *alabula* (alaca bulaca), *alaca* (ala), *alçal* (ala renkli, çil), *atlug* (pembe), *boz* (göy rengi, kır), *boz-ah* (gri), *buğday/boday emlü/buğday emlü* (buğday renkli, esmer), *bulaca* (alaca, bulaca, karışık renkli), *çakır* (mavi), *çal* (ala renkli, çil), *çeber/çeper* (beyaz benekli), *çımak* (bembeyaz), *çıpar* (kula renkli hayvan), *dargıl* (koyu krem rengi), *dor/doru/dorluk/togru/toru/toru* (koyu kahverengi, hurma rengi), *duval* (ala-bula), *egir/eygir* (siyah renkli at), *enlik/enilik*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

(kırmızı, kızılılık), *esmer* (buğday renkli), *evrek* (yeşil), *gök* (mavi), *hızır* (yeşil), *ipkin* (menekşe rengi), *kök*, *kara*, *kara yağız/kara yağuz/kara yavuz* (esmer, kara yağız), *kırgıl* (kırçıl), *kırmızı*, *kızıl*, *kızılça* (kırmızıca), *kola/kula* (açık kahve rengi, atlarda genellikle siyah yele ve kuyruk manasına gelir), *kongur/koşor//konur* (koyu kestane veya kestane rengi, kumral, krem rengi), *kök* (açık mavi, mavi, göy), *kovu* (toprak, toz rengi), *kuba* (sarı, soluk sarı, soluk gri, at veya sığır için boz renk, bozkır veya toprak rengi), *kumral* (kumral, konur), *mey-gûn* (şarap renginde kırmızıya çalan renk), *mor*, *nil* (mavi, lacivert), *oy/uy* (yağız don), *öbtek* (alaca), *kehrüba* (açık sarı, kızıl arası, amber rengi), *sarıg/sarı/saru* (sarı), *saruca*, *sarışın*, *timür boz* (demür boz: demir kırığı), *ürün* (beyaz), *yağız/yağız/yavuz* (kahverengi, esmer), *yaşıl/yeşil*, *yeş* (kırmızılık, kırmızı) (Caferoğlu 1931, Clauson 1972:581, 617, 639, Dilçin 1991, Toparlı 1992, Yüce 1993, Battal 1997, Hacıeminoğlu 1997:69-70, Ata 1997, Ata 1998, Hacıeminoğlu 2000, Toparlı 2003, Toparlı vd. 2007, Toparlı ve Argunşah 2008).

Bu dönemde menekşe rengi yerine kullanılan *ipkin*'in yanında pembe karşılığı *atlug* gibi yeni bir renge ve *al*, *ala*, *kızıl*'dan sonra Türkiye Türkçesi ağızlarında “yüze sürülen kırmızı boya” ve allık manasına gelen *enlik* ile ilk defa Arapça *kırmızı* ve *mor* renklerine yer verildiğini görüyoruz. Farsça *nil*, ve *kehrüba* da bu dönemde dilimize giren yeni renklerdir.

Karahanlı döneminde olduğu gibi bu dönemde de at donu olarak kullanılan *ak boz*, *doru*, *eygir*, *kuba*, *kara yağız*, *kula*, *koşur*, *demür boz*, *yağız* gibi renk adlarına yer verilmiştir. Türkçe *buğday emlü* ve Farsça *mey-gûn* ise bu dönemde tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renklerdir.

2.c. Çağatay Türkçesi

Muhakemetü'l-Lügateyn, *Abuşka Lügâti*, *Senglâh*, *Lügât-i Çağatay* ve *Türki-i Osmâni* gibi önemli eserleri barındıran Çağatay Türkçesinde karşımıza çıkan renkler şunlardır: *ag/ağ/ ak*, *ahdar* (pek yeşil, yemyeşil), *ahmer* (kırmızı, kızıl), *al*, *ala*, *alabula*, *alaça/alca* (alacalı, alaca), *beyaz*, *beyza* (daha ak, çok beyaz), *boz*, *çakar*, *çal* (sakalın akı, karalı olması, kırmızı ve beyaz karışımı renkli at), *çubar* (demirî, gri at), *çubar* (alaca, gri at), *dopku* (bir renk), *gülgûn* (gül renkli, pembe), *kalagay* (bir tür al veya kızıl renk), *kara/karağ*, *karamtul* (esmer), *kaşka* (at ve benzeri hayvanların alındaki beyazlık), *kır* (gri), *kızıl*, *kongur/konkar* (koyu renk, koyu kahverengi), *kök*, *kök boz*, *la'l* (kırmızı, al), *laceverd* (lacivert, koyu mavi), *mamug* (pembe), *mavi*, *mor*, *reng-i şarâb* (şarap rengi) *sarıg/sarık*, *sebzî*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

(yeşil), *şeb-reng* (gece renginde olan, siyah), *siyah/siyeh* (kara), *siyâh-çerde* (esmer, karayagız olan), *yaşıl*, *za'feran* (Safran, sarı renkli bir çiçekten elde edilen sarı madde, sarı renk) (Courteille 1870, Eckmann 1960:41-64, Atalay 1970, Clauson 1972:641, 671, Alpay 1972:103-125, Eckmann 1988, Eraslan 1993a, Tekin 1994, Canpolat 1995, Çelik 1996, Özönder 1996:234-244, Kaya 1996, Eraslan 2001a, 2001b, Tören 2001, Karaörs 2004:38, 44, Kut 2004:76, 77, 83, Karaörs 2006, Sadık 2006:34, 57). Bu dönemde atlar için kullanılan Farsça *tupçak* hariç; *çal*, *çıbar*, *çubar*, *kaşka*, *kır*, *kongur/konkar* gibi atların renklerini ve nişanlarını belirtmek için kullanılan kelimeler Türkçedir.

Fars edebiyatı ve İslamiyetle etkileşimin bir gereği olarak bu dönemde Arapçadan daha fazla renk adının girdiğini görüyoruz. Örneğin: *Ahdar*, *ahmer*, *beyaz*, *beyza*, *la'l*, *lâceverd*, *mavi* (mâî) gibi. Türkçe *kök*'ün dışında mavi kelimesini karşılamak için *mâî* ve koyu mavi kelimesini karşılamak için *lâceverd* kavramları bu dönemde dilimize girmiştir. Bu dönemde Türkçe *ak* kavramı *beyaz* ve *beyza* ile çeşitlenmiştir. Aynı durum *al*, *ala*, *ahmer*, *kızıl*, *kalagay*, *la'l* için de söz konusudur. Farsçadan alınma *gül-gûn* ve *şeb-reng* gibi renk adları ise tabiatan somutlaştırma yoluyla yapılmıştır. Pembe manasına gelen ve *Abuşka Lugati* ve *Çağatay Sözlüğü*'nde (Atalay 1970:372) geçen *mamuğ* kelimesinin kökeni ise etimolojik sözlüklerde yer almamaktadır. Courteille (1870:495), Caferoğlu (1931:57) ve Clauson (1972:766) kelimeye pamuk karşılığını vermişlerdir. *Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî*'de (Şeyh Süleyman Efendi 1298/1882:275) ise kelime *mamuğ* şeklindedir.

Çağatay edebiyatında özellikle Nevâyî'nin eserlerinde (*Ferhâd ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Sedd-i İskenderî*, *Lisanû't-Tayr*, *Nesâyimü'l-Muhabbe min Şemâyim'il-Fütüvve*, *Mecâlisü'n-Nefayis*, *Muhakemetü'l-Lûgateyn*, *Mizânü'l-Evzân*, *Fevâyidü'l-Kiber*, *Nevadirü's-Şebab*) tabiatan somutlaştırma yoluyla yapılmış Farsça renk adlarının sayısı bir hayli fazla olup kullanım sıklıkları –gülreng ve gül-gûn hariç- yukarıda incelediğimiz renklere göre daha az olan renklere sahiptir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. *Bitki Adlarından Oluşturulanlar*: Toplam 11 renktir. *Rengi nîli/nîl-gûn*, Farsçadır. “Çividî, çivit rengi, mavi renk” demektir. *Ergavân gûn/erguvân reng*, Farsçadır. “Erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl renk” demektir. *Benefşe reng*, Farsçadır. “Menekşe rengi, menekşe renkli” manasına gelir. *Rengi ot*, Farsça + Türkçe şeklinde oluşturulmuştur. “Ot rengi” demektir. *Reng-i reyâhin*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Fesleğen rengi” demektir. *Lâle-i asfer*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Sarı veya kızıl renkli lale” demektir. *Lâle-gûn/lâle reng*, Farsçadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

“Lale renkli, lale renginde olan” manasına gelir. *Rengi sebz/sebze gûn*, Farsçadır. “Sebze rengi yani yeşil renkli” demektir. *Çemen rengi*, Farsçadır. “Çimen rengi” demektir.

b. Ağaç Adlarından Oluşturulanlar: Toplam 6 renktir. *Rengi nârî*, Farsçadır. “Nar rengi” manasına gelir. *Gül-reng/gül-gûn*, Farsçadır. “Gül renkli, pembe” manasına gelir. *Hına reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Kına rengi” demektir. *Rengi za’ferân*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Safran rengi” demektir. *Rengi kâfur*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Kâfur rengi” demektir. *Gül-nârî*, Farsçadır. “Nar rengi” manasına gelir.

c. Değerli Taş Adlarıyla Oluşturulanlar: Toplam 6 renktir. *Mermerî reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Mermer rengi” demektir. *Kehribâ-gûn/kehrübâ reng/rengi kehrübâ*, Farsçadır. “Kehribar rengi” demektir. *Şebe gûn*, Farsçadır. “Siyah kehribar rengi demektir”. *Sürmeyi reng*, Farsçadır. “Sürme rengi” demektir. *Rengi yâkût*, Farsça + Arapça; *Yâkût-gûn* Arapça + Farsça; *Yâkût reng* Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup daha çok kırmızı olarak bilinen, “sarı, beyaz ve mavi renkleri de olan kıymetli taş rengi”; *La’l-i Bedahşan*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup “Bedahşan yakutu kırmızısı” manalarına gelir.

ç. Tabiatla İlgili Oluşturanlar: Toplam 4 renktir. *Şafak-gûn/şafak reng*, Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Şafak renkli/şafağın rengi, kızıl” manalarına gelir. *Şeb reng/şeb rengi/şeb-gûn*, Farsçadır. “Gece renginde olan, siyah” demektir. *Âteşin la’l*, Farsça + Arapça şeklinde oluşturulmuştur. “Ateş ‘alev’ kırmızısı” manasına gelir. *Âb-ı âteş reng*, Farsçadır. “Ateş renkli su” manasına gelir.

d. İçecek Adlarıyla Oluşturulanlar: Toplam 3 renktir. *Mey-gûn*, Farsçadır. “Şarap renginde olan, kırmızıya çalan” demektir. *La’l-i mey-gûn*, Arapça + Farsça + Farsça şeklinde oluşturulmuştur. “Şarap rengi, kırmızı, al” demektir. *Cam-ı reng*, Farsçadır. “Şarap kadehi rengi” demektir ki bu Fars ve Dîvan edebiyatında genellikle kırmızı olarak düşünülmüştür.

e. İnsanla İlgili Olanlar: Toplam 2 renktir. *Sirişk rengi*, Farsçadır. “Gözyaşı rengi” demektir. *Hûn-âbı reng*, Farsçadır. “Kanlı gözyaşı rengi” demektir.

f. Eşya Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Âyîne-gûn/âyîne-reng*, Farsçadır. “Ayna rengi” demektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

g. Maden Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Sîm-gûn*, Farsçadır. “Gümüş rengi” demektir.

h. Organ Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Ciğer reng*, Farsçadır. “Ciğer rengi” manasına gelir.

ı. Kuş Adıyla Oluşturulanlar: Toplam 1 renktir. *Tûtegi reng*, Farsçadır. “Papağanın rengi/papağan rengi” demektir.

Rengi ahmer “kırmızı, kızıl renk”, *asfer levn/rengi asfar* “sarı, kızıl renk”, *la’l-reng/la’l-gûn/rengi la’l/la’li reng* “kırmızı, al renk”, *la’l-ı ahmer* “kızıl kırmızı veya kıpkırmızı”, *rengi âl* “al renk” Nevayî’nin eserlerindeki tabiattan somutlaştırma yoluyla türetilmemiş diğer renklerdir. Nevâyî’nin kullandığı ve Türkçe karşılığını vermekte güçlük çektiğimiz *hacîl reng* Arapça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup *hacîl* 1. Üç ayağı beyaz olan at, 2. Utanmış, utancından yüzü kızarmış manalarına gelmektedir (Devellioğlu 1984:366). Dolayısıyla *hacîl reng*’e kırmızı renk karşılığını vermenin yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Görüldüğü üzere Farsçanın edebî dile hakim olmasının bir gereği olarak Nevâyî de eserlerinde ağırlıklı olarak tek kelimedenden veya tamlamadan oluşmuş Farsça renk adlarına yer vermiştir.

Şüphesiz Çağatay dönemi yazılı eserlerinde yer alan renk adları bunlarla sınırlı değildir. Atalay (1970) tarafından hazırlanan *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*’ndeki söz varlığı son derece sınırlı olup, yok denecek kadar az renk adına yer verilmiştir. TDK tarafından 1965-1968 yılları arasında Ali Şir Nevayî ve eserleri ile ilgili 14 eser yayınlanmasına rağmen 29 ciltlik külliyat henüz tamamlanmamıştır.

Çağatayca dönemini yalnız Nevayî ile sınırlamak mümkün değildir. Bu dönem Klasik Öncesi Dönemde; *Sekkâkî, Mevlânâ Lutfî, Ataî, Haydar Tilbe, Hucendî, Seyyid Ahmet Mirza, Hâfiz-ı Hârizmî, Yusuf Emîrî, Ahmedî, Yakînî, Seydi Ahmed Mirza, Gedâyî* vb. Klasik Dönemde; *Hüseyin Baykara, Mîr Ali Şîr Nevayî, Hamidî, Şahî, Şeybanî, Ubeydî, Muhammed Salih, Şeyhani, Ubeydî, Bâbur Şah, Bayram Han* vb. Klasik Sonrası Dönemde; *Ebulgazî Bahadır Han, Baba Rahîm Meşreb, Saykalî, Süfi Allah Yâr, Turdî, Huveydâ, Munis Horezmî* gibi pek çok önemli ismi ve eseri bünyesinde barındırmaktadır (Eraslan 1993b:168-176, Korkmaz 2004:68).

Bu aşamada Çağatay Türkçesine ait renk adlarını eksiksiz tespit edebilmek için Çağatayca kaleme alınmış yazılı eserlerdeki söz varlığını kapsayan yeterli bir Çağatay Türkçesi Sözlüğü’ne ihtiyaç bulunmaktadır. Çağatay Türkçesi ve Nevayî külliyatı ile ilgili diğer

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

çalışmalar henüz yayınlanmadığı için Çağatay Türkçesindeki renk adları tam olarak tespit edilememiştir.

3. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi

Renk kavramının *beñiz*, *çöpür*, *alaca*, *don*, *eñ*, *renk*, *irenk*, *ton*, *yerlü renk* kelimeleriyle karşılandığı *Tarama Sözlüğü* (1963-1996) ile *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde (1983) geçen ve Kaymaz'ın (1996) bazı yazılı eserlerde tespit ettiği başlıca renk adları şunlardır: *Âc* (fildişi rengi), *ahmer* (kırmızı, kızıl), *ağ* (ak), *agca* (beyaz, beyazca, atın alnından burnuna doğru inen beyazlık, akitma), *ağcam* (ağca, alna inen beyazlık), *ak*, *ak alaca* (beyazla karışık renkli), *al* (kırmızı renk, pembe renk), *ala* (alaca, karışık renkli, renk renk, benek benek), *ala* (ela), *alaz alaz* (alaca bulaca), *bakam* (kırmızı), *benefş* (mor renk, menekşe rengi), *beyaz* (ak), *bor* (boz, boz renk), *boz* (kurşunî renk, gri), *boz muhalif* (kirli boz), *buğday eñlü* (buğday benizli), *çakır* (bir gözü mavi, bir gözü siyah olan mavi harelî elâ), *çal* (boz, kır, alaca, kül rengi), *çığıt* (bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil), *çapar* (karışık renkli, benekli), *çöpür alaca* (benek benek karışık renk), *ebnûs* (siyah), *göğez/göğezi* (lâciverde yakın mavi renk), *gök* (mavi, yeşil, gök rengi), *gökçe* (yeşil, mavi, gök rengi), *gök kır* (gök renge yakın kır renk), *gök muhalif* (göğümsü, boz renk), *gövel* (yeşil), *güvezi* (yeşilimsi, morumsu), *hindû* (kara, siyah, çok esmer 'insan?'), *kara* (siyah renk, ayıp, zenci), *kara kır* (siyaha yakın kır renk), *kara kıyma* (açık siyah, siyah tahrirli), *kara koñur* (siyah ile yanık al karışığı renk), *karañu* (karanlık, siyah), *kır* (aklık, beyazlık karışmış olan), *kırgıl/kırkıl* (kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan; kırçıl; saçına sakalına ak düşmüş, kıranta; yarısı ak, yarısı siyah olan saç, sakal; saça, sakala ak düşme), *kırkılırak* (akı çok olan kırçıl), *kırmızı* (renk ismi, al renk), *kızgıl* (kırmızımtırak), *kızgu/kuzgu* (pembe, kızıl), *kızıl* (kırmızıya yakın renk), *kızıl konur* (sığır donlarından kızılı andıran esmer renk), *kızkı* (çok kızıl), *koñur* (yanık al, yağızımsı al, kestane rengi, koyu kızıl, yağız al), *laciverd* (koyu mavi renk), *lâl* (kırmızı), *penbe* (pamuk, beyazla karışık kırmızı renk, açık kırmızı), *sarı/saru* (Güneş ışığının ayrışma tayfında yeşil ile portakal rengi arasında olan renk), *sarı muhalif* (açık kahverengi, kirli sarı), *saz* (sarı renk), *sis* (atın tüylerindeki küçük alaca benekler; bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler), *siyah* (kara renk), *surh* (kırmızı), *targıl* (yüzdeki lekeler, çığıt, sis; kirli kül rengi), *targıl* (kül rengi), *tarkılık* (kirli renklilik), *tok* (koyu renk), *tozlurak* (toz renginde, bozca), *yaşıl* (yeşil, taze bitki, yeşillik), *yeşil* (Sarı ile mavinin karışımından ortaya çıkan renk).

Âc, *ahmer*, *bakam*, *hindû*, *kırmızı*, *lacivert*, *la'l*, gibi Arapça kelimelerin yanında *penbe*, *siyah* ve *surh* gibi Farsça renk adlarının da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

yer aldığı bu dönemde Harezmi-Kıpçak Türkçesindeki *dargıl* kelimesi karşımıza *targıl* şeklinde çıkmaktadır. Gülensoy'da (2007:375, 389) karşılaştığımız *göğem* (yeşile çalar mor), *gövez* (koyu kırmızı vişne çürüğü renk, gök mavisi) gibi renk isimlerini de burada zikretmek faydalı olacaktır.

Sonuç:

Göktürklerden günümüze Türkçede renkler önemli ölçüde değişime uğramıştır. Örneğin; *Ak, ala, boz, kara, kızıl, gök, sarı, yağız, yeşil* gibi renk adları küçük ses değişiklikleriyle günümüze ulaşırken *esri, tig, ürüng arjawrt* (lacivert), *ar, or, arsal, arsik, arsil, az, bayın* (koyu kırmızı gelincik çiçeği rengi), *çımak, çubar, kırgıl, kırtış, kızıl/kizkil, razvrt, şbara, şaşut* (kır, alaca), *yibün/yipün* vb. renk adları ise ulaşmamıştır.

Türkiye Türkçesinde *kara* renk siyaha göre kavram ve anlam yönünden daha çok yaygınlaşmıştır (Bayraktar 2003). Tarihi Türk lehçelerinden örnek vermek gerekirse Çağatay dönemi şair ve yazarlarından Âli Şîr Nevâyî'nin incelediğimiz 10 eserinde geçen renk adları arasında isim, sıfat ve mecazi kullanımlarıyla *kara* (397) kelimesi birinci sırada yer almaktadır. Bunu *kızıl* (97), *sarı* (86), *ak* (78), *yeşil* (48), *gül-reng* (47), *siyah* (siyeh, siyah, siyahî yazımlarıyla birlikte 37), *gül-gün* (27), *mavi* (10) gibi renkler izlemektedir.

Harezmi-Kıpçak döneminden itibaren hem Türkçe hem de Farsça isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş tabiattan somutlaştırma yoluyla yapılmış renk adları türetilmeye başlamış ve Farsça olanların sayısı Çağatay Türkçesinde Farsçanın edebî dile etkisinden dolayı artmıştır. Arapça renk adları ise Karahanlılardan itibaren edebî dile yerleşmeye başlamış ve Çağatayca döneminde sayıları çoğalmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise Türkçe renk adlarının sayıca çokluğu ve Arapça ile Farsça renklerin çeşitliliği dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

AHMETYANOV, Rifkat (1998). Türkçe-Tatarca Sözlük, Kazan.

AKAR, Ali (2006). "Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 20:51-63.

AKDOĞAN, Gülser ve Özgür Aydın (1995). "Renklerin Adlandırılması ve Dil-Gerçek Sorunu", Dil Dergisi, 28:49-66.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- AKSU, Nurettin ve Ayfer Işık (1997). Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlüğü, MEB Yayınları, Ankara.
- ALPAY, Gönül (1972). “Yusuf Emiri’nin Beng ü Çağır Adlı Münazarası”. TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.103-125.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1947). Kutadgu Bilig. C. I, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1959). Kutadgu Bilig. C. II, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). Kutadgu Bilig. C. III, İndeks, Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2006). Atabetü’l-Hakayık, TDK Yayınları, Ankara.
- ATA, Aysu (1997). Kısasü’l-Enbiyâ, Dizin, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATA, Aysu (1998). Nehcü’l-Ferâdis, Dizin-Sözlük, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1970). Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü, Ankara.
- ATALAY, Besim (1998a). Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi, C. I, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1998b). Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1998c). Divanü Lûgati’t-Türk Tercümesi, C. III, TDK Yayınları, Ankara.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2001). “Çiçek ve Renk Adlarına Dair”, Türk Yurdu, Ankara, 162-163 (21):62-65.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1957). “Türkçede Benzerlik Sıfatları”. TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.13-27.
- BAŞKAN, Özcan (1970). “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s. 237-251.
- BATTAL, Aptullah (1997). İbni Mühennâ Lûgati, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- BAYRAKTAR, Nesrin (2003). "Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları", VIII. Uluslar Arası KIBATEK Edebiyat Şöleni, 16-20 Ekim 2003, Çanakkale.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2004). "Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine", Tömer Dil Dergisi, 126: 56-77.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2005). "Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl", International Journal of Central Asian Studies, Mustafa Canpolat Armağanı, Seoul, Volume 10. 145-165
- BAYRAKTAR, Nesrin (2006a). "Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, 1 (20): 209-218.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2006b). "Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz", Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II, Hazırlayan: Cemal Yıldız, Latif Beyreli, Pegem-A Yayıncılık, Ankara, s.35-50.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2009). "Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine", International Journal of Central Asian Studies, Festschrift To Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth, Volume 13. 101-121.
- BİNGÖL, Necdet (1973). "Haşim'in Şiirlerinde Renkler", Türkoloji Dergisi, V (1): 67-71.
- CAFEROĞLU Ahmet (1931). Kitâb al-idrâk li-Lisân al-Atrâk, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CANKARA, Murat (2002). "Dede Korkut'ta Renkler Üzerine", Millî Folklor, 7 (55): 110-114.
- CANPOLAT, Mustafa (hızl.) (1995). Lisânü't-Tayr, Ali Şîr Nevayî, TDK Yayınları, Ankara.
- CIRTAUTAS, Ilse Laude (1961). Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clarendon Press, Oxford.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- COURTEÏLLE, Par M. Pavet De (1870). Dictionnaire Turk-Oriental, Destine Principalement Á Faciliter La Lecture, Des Ouvrages De Báber, D'aboul- Gázi, Et De Mir-Ali-Chir-Nevâi, Imprimè Par Ordre De L'empereur, A L'imprimerie Impèriale, Paris.
- ÇAĞATAY, Saadet (1961). "Renk İfadeleri", TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.43-46.
- ÇAĞATAY, Saadet (1978). "Türk Lehçelerinde Renk Adlarının Kullanılışı", Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara, s.339-341.
- ÇAĞATAY, Saadet Ş. (1963). Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- ÇELİK, Ülkü (hızl.) (1996). Leyli vü Mecnûn, Alî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- DAVAZ, Ayşe (1991). Renk Kavram Sözlüğü, İstanbul.
- DENY, Jean (1995). Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, Çeviren: Oytun Şahin, TDK Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1984). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÂÇAR, Agop (1988). Kutadgu Bilig İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (1991). Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-metin-Sözlük), TDK Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Ahmet (2001). "Oğuz Kağan Destanı ve Orhun Abidelerinde Dinî Unsurlar", Trabzon Türk Ocağı Bülteni, Trabzon, 35:23-26.
- DURMUŞ, Mitat (2001). "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru", Türkoloji, XIV (1): 239-254.
- ECKMANN, Janos (1960). Küçük Çağatay Grameri, TDED, (X): 41-64.
- ECKMANN, Janos (1988). Çağatayca El Kitabı, Çeviren: Günay Karaağaç, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1993b). "Çağatay Edebiyatı", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.168-176.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- ERASLAN, Kemal (2000). *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (hızl.) (1993a). *Mîzânu'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)*, Âlî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (hızl.) (2001a). *Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin)*, Âlî Şîr Nevayî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (hızl.) (2001b). *Mecâlisü'n-Nefâyis II (Çeviri ve Notlar)*, Âlî Şîr Nevayî, TDK Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EREN, Abdullah (2008). "Bâk3i Divanı'nda Kırmızı Renk", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 37: 31-68.
- ERGİN, Muharrem (2004). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GABAIN, Annemarie Von (1968). "Renklerin Sembolik Anlamları", Çeviren: Semih Tezcan, Ankara Üniversitesi, DTCF Türkoloji Dergisi, 3(1):107-113.
- GABAİN, Annemarie Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara.
- GANIYEV, Fuat, Rifkat Ahmetyanov, Halil Açıkgöz (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. İnsan, Kazan.
- GENÇ, Reşat (1996). "Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil", Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara.
- GENÇ, Reşat (1999). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, TDK Yayınları, Ankara, s.41-49.
- GOGIAŞVILI, Mzia (2003). "Türk Dilinde Renk ve Duygu İlişkisi Üzerine", Türk Dili, 622: 486-491.
- GÖMEÇ, Saadettin (2007). "Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall. s.1283-1296.
- GÖZAYDIN, Nevzat (2003). "Türkçenin Renk Zenginliği", Türk Dili, 618:539-545.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- GÜLENSOY, Tuncer (2004). Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlük, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. C. I, II, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (1987). “Türk Dilinde Kelime Başı Ünsüzü Üzerine”, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.173-200.
- GÜLSEVİN, Gürer (1998). “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler”, Kardeş Ağzlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi), Ankara, 7:12-18.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997). Harezmi Türkçesi ve Grameri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000). Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri, TDK Yayınları, Ankara.
- HAMILTON, James Russel (1998). İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Çeviren: Vedat Köken, TDK Yayınları, Ankara.
- HEYET, Cevad (1996). “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Mart 1996), Hazırlayan: Sadık Tural, Elmas Kılıç, TDK Yayınları, Ankara, s.55-61.
- JOHANSON, Lars (2004). “Güney Sibiry Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar”, Bilig. Çeviren: Arş. Gör. Sema Aslan, 29:1-27.
- KAFALI, Mustafa (1996). “Türk Kültüründe Renkler”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.49-53.
- KARABAŞ, Seyfi (1996). Dede Korkud’da Renkler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KARADEMİR, Fevzi (2007). “Halk Bilmecelerinde Renklerin Kullanım Sıklığı ve İşlevselliği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (21): 192-211.
- KARADOĞAN, Ahmet (2004). “Türk Ad Biliminde Renk Kültü”, Millî Folklor, 8 (62): 89-99.
- KARAÖRS, Metin (2004). “Nevâdirü’ş-Şebâb Ali Şir Nevâyî’nin İkinci Divanı”, Ali Şir Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.33-48.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- KARAÖRS, Metin (hızl.) (2006). ‘Alî Şîr Nevâyî, Nevâdirü’ş-Şebâb, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994). Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYA, Önal (hızl.) (1996). Fevâyidü’l-Kiber, Âlî Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- KAYMAZ, Zeki (1996). “Eski Anadolu Türkçesinde Renk Bildiren Kelimeler ve Teşkilleri”, Millî Kültür Araştırmaları, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder’e Armağan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.303-315.
- KAYMAZ, Zeki (1997). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.251-341.
- KAYRA, Osman Kemal (1996). “Orhun Anıtlarında Sıfatlar, Sıfat Tamlamaları ve Bunlara İlişkin Bazı Açıklamalar”, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.145-158.
- KIRIMHAN, Nazan (2001). “Türk Kültüründe Yedi Rengin Anlamı”, Türk Dünyasında Nevruz Uluslar Arası Dördüncü Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2000, Sivas), AKM Yayınları, Ankara, s.107-111.
- KORKMAZ, Zeynep (2004). “Ali Şîr Nevayî ve Çağatay Yazı Dili”, Ali Şîr Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.67-74.
- KOWALSKI, Tadeusz (1996). Karayim Lehçesi Sözlüğü, Çeviren: Prof. Dr. Kemal Aytaç, Engin Yayınevi, Ankara.
- KUT, Günay (2004). “Divan Şairi Olarak Nevayî”, Ali Şîr Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001, TDK Yayınları, Ankara, s.75-84.
- KÜÇÜK, Salim (2010). “Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları”. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Ahmet Buran Özel Sayısı (Yayına hazırlanıyor).
- MESKHIDZE, Maia (2006). Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde Renk İsimleri İçeren Deyimler, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Çetin Pekacar, Ankara.
- NECIP, Emir Necipoviç (2005). Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Çev. Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban, TDK Yayınları, Ankara.
- NERIMANOĞLU, Kâmil Veli (1996). “Türk Dünya Bakışında Reng”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, s.63-75.
- NURMEMMET, Annagulu (1996). “Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz”, Nevruz ve Renkler, Hazırlayanlar: Sadık Tural, Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara, 75-85.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1936). Eski Türk Yazıtları, C.I, İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1938). Eski Türk Yazıtları, C.II, İstanbul.
- ORUCOV, E. E. (1966). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, C.I, Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı.
- ÖZÖNDER, F. Sema Barutçu (hızl.) (1996). Muhâkemetü'l-Lûgateyn, İki Dilin Mukayesesi, ‘Alî Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- RAYMAN, Hayrettin (2002). “Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler”, Millî Folklor, 7 (53): 10-15.
- SADIK, Mehmet (2006). Üss-i Lisân-ı Türkî, TDK Yayınları, Ankara.
- SEYİDOV, Mireli (1988). “Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası”, Türk Dünyası Araştırmaları, Çeviren: Dr. Orhan Yavuz, TDAV Yayınları, İstanbul, 52: 33-52.
- Şeyh Süleyman Efendi (1298/1882). Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü (1963). C. I, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1965). C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1967). C. III, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1969). C. IV, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1971). C. V, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1972). C. VI, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1974). C. VII. Ekler, TDK Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü (1996). C. VIII. Dizin, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- TAVKUL, Ufuk (2000). Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Gönül Alpay (1994). Ferhâd ü Şîrîn, İnceleme-Metin, Alî-Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (1986a). “İslam Öncesi Türk Şiiri”, Türk Dili, 409 (LI): 3-42.
- TEKİN, Talat (1986b). “Karahanlı Dönemi Türk Şiiri”, Türk Dili, 409 (LI): 82-156.
- TEKİN, Talat (1995). Türkmence-Türkçe Sözlük, Simurg, Ankara.
- TOPARLI, Recep (1992). Harezm Türkçesi, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- TOPARLI, Recep (2003). Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep, Mustafa Argunşah (2008). Mu'inü'l-Mürid, TDK Yayınları, Ankara.
- TOPÇU, Nazmiye (2001). “Fransızca ve Türkçe Renk İsimleri İçeren Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 20:131-140.
- TÖREN, Hatice (2001). Sedd-i İskenderî, Alî Şîr Nevâyî, TDK Yayınları, Ankara.
- USER, Hatice Şirin (2009). Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Kömen Yayınları, Konya.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983). TDK Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Ali (2006). “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Galip'in Üç Rengi”, Millî Folklor, 9 (72): 129-140.
- YUDAHİN, K. K. (1988). Kırgız Sözlüğü, Çev. Abdullah Taymaz, C. II, TDK Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Nuri (1993). Mukaddimetü'l-Edeb, Harezm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası, TDK Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*